

KÖZLEMÉNYEK

MARIAN GŁOSEK

HERALDIKAI ÁBRÁKKAL DÍSZÍTETT KARDOK MAGYAR GYŰJTEMÉNYEKBE

A régi fegyverek mind a gyűjtő fegyverszakértők, mind a széles nyilvánosság körében mindig nagy érdeklődést keltenek. A középkori kardokat, mint a lovagi felszerelés különösen fontos darabjait, tulajdonosaik is mindig féltő gondokkal óvták. Ennek ellenére számtalan példa bizonyítja, hogy a sors nem volt mindig épp kegyes ezekhez az emlékekhez. A népek viharos története és különösen a háborúk következtében még a legérdekesebb kulturális emlékek is szétszóródtak és elvesztek. Időnként a legvalószínűtlenebb helyzetekben és gyakran csak a véletlennek köszönhetően bukkantak újra rájuk. Jó példa erre az a díszített kard, amely tulajdonosának, II. Przemysl Ottokárnak a poroszok ellen vívott „keresztes háborúban” való részvételét örökíti meg, és amelyet véletlenül találtak meg a Santok¹ (Lengyelország) melletti mocsarakban. Közismertek a lengyel királyok koronázási kardja, az ún. „Szczerbiec”² körüli bonyodalmak is. Még egy kardot említhetünk meg itt, azt, amelyiket az Osieczna tóban találtak meg és II. Przemysl lengyel királynak tulajdonítanak.³ de szólhatnánk István, Magyarország királyának a koronájáról, vagy akár Nagy Kazimir lengyel király sisakos koronájáról is, amelyet a Sandomierzi⁴ kolostor kertjében ástak ki.

Mint tudjuk, néhány, a szakirodalomban ismert kardon heraldikai szimbólumok láthatók.⁵ A vizsgálatok szerint e szignatúrák esetében túlnyomórészt államok, fejedelemségek, vidékek, városok, vagy nemzetségek címereiről van szó.⁶ A heraldikai ábrákat viselő emlékek egy jelentős része azonosítatlan, más részükre, melyekről már megjelentek publikációk, újra vissza kellene térnünk és ismét meg kellene vizsgálnunk őket.

A magyar gyűjteményekben legalább hat olyan kard van, amelyeken heraldikai ábrák találhatók.⁷ A megfelelő heraldikai források hozzáférhetőségének hiánya és a kardokon lévő címerek töredékes volta következtében nem lehet valamennyi példányt azonosítani. A magyar gyűjteményekben őrzött kardok közül kettőn (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest — katalógusszám: 55.3115 és 53.179) különösen érdekes címereket találunk. Az elsővel Nagy G.⁸ és J. Hampel⁹ már foglalkoztak publikációkban. A címerek alapján ezt a kardot az uralomravágyó Aba nemzetséggel és Lőcse városával hozzák kapcsolatba. Mivel azonban ezeket a darabokat nem lehet önmagukban — a címerekkel jelölt kardok összeurópai kontextusát figyelmen kívül hagyva — vizsgálni, szerintünk kevés annak a valószínűsége, hogy ez a hipotézis helytálló.

1 *Segér* (1912), 70. o.; *Bohm* (1924), 41. o.; *Głosek* (1984), 79–80. o.

2 *Nadolski* (1968), 105–124. o.; *Nadolski* (1969), 183–184. o.

3 *Głosek, Kajzer* (1974), 33–42. o.; *Głosek, Kajzer* (1975), 279–288. o.

4 *Morelowski* (1930), 602–683. o.

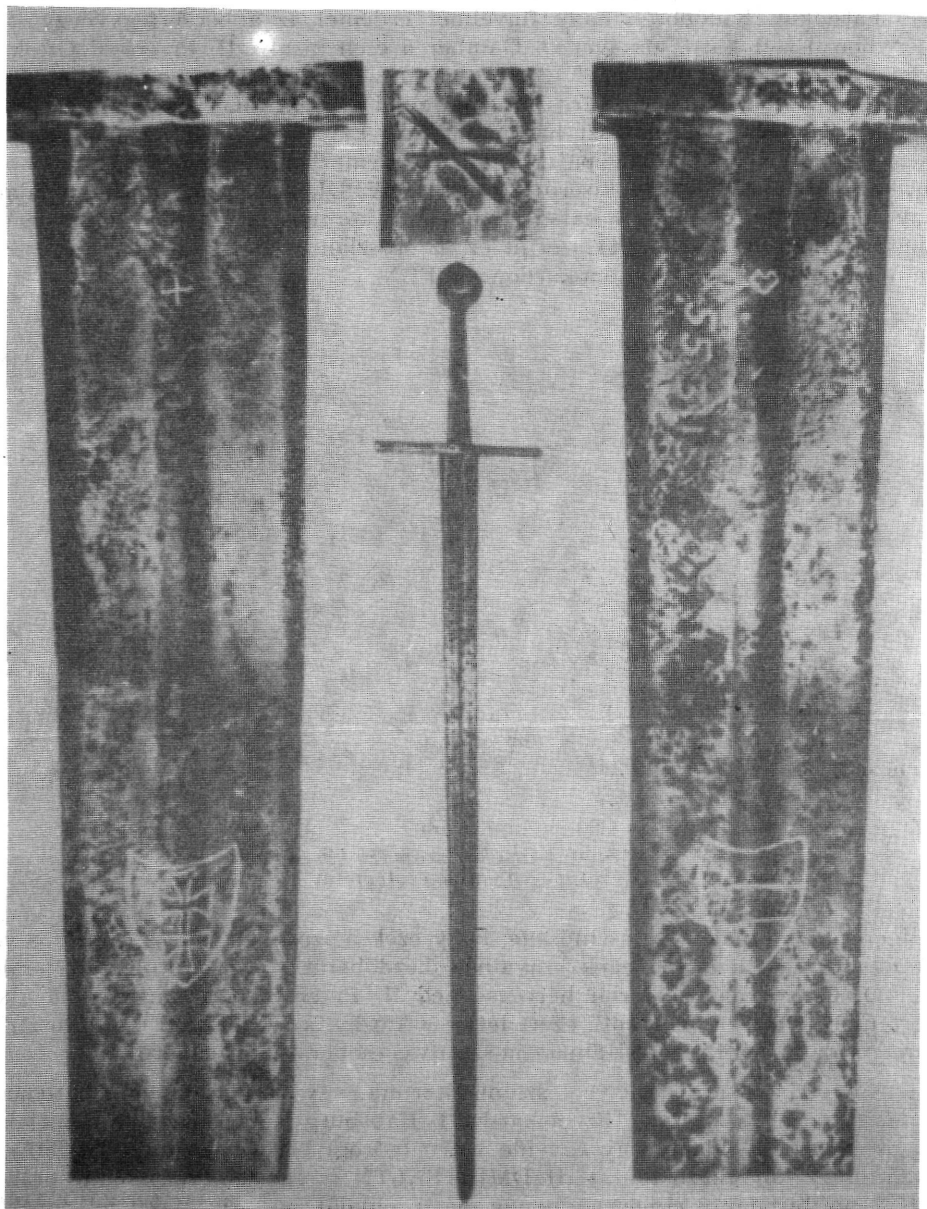
5 *Głosek* (1984), 70. o.; *Hampel* (1897–1899), 82. o.; *Schöbel* (1973), 105. o.

6 *Głosek* (1984), 70. o.

7 *Głosek* (1984), katalógusszám: 419., 422., 441., 450., 467., 469.

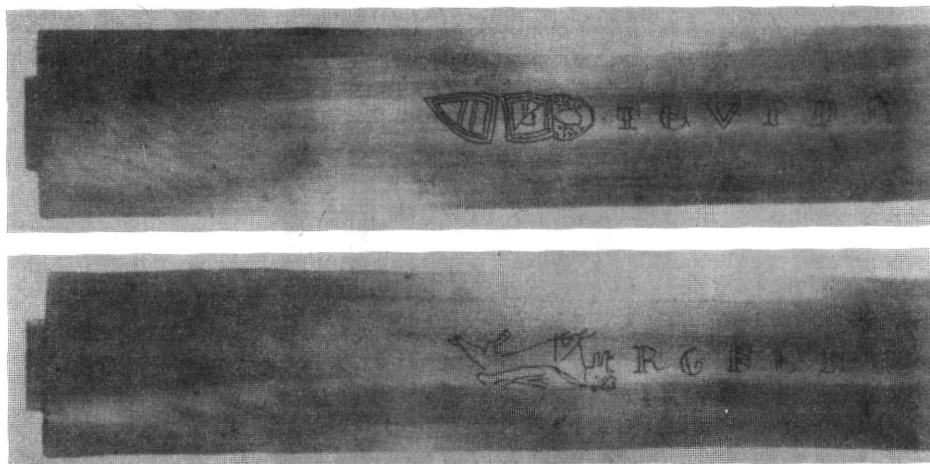
8 *Nagy* (1894), 315–323. o.

9 *Hampel* (1897–1899), 82. o.

1. ábra
A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kard.
(K. Karpinska felvétele)

A Balatonban talált kard (katalógusszám: 55.3115 — 1. ábra) vizsgálatánál figyelembe kell venni a szakirodalomban már ismert, heraldikai ábrákat viselő kardokat. Különösen nagy figyelmet érdemel az a bécsi fegyvergyűjteményben őrzött kard, amelyet O. Gamber a cseh király, II. Przemysl Ottokár személyével hoz kapcsolatba.¹⁰ (2. ábra) Ezen a kardon, a penge egyik oldalán egy egyenlő szárú (görög) kereszt formájú jel és egy címerpajzs látható, melyet két vízszintes vágás oszt három mezőre. Ezt O. Gamber az ausztriai címernek véli. Közvetlenül a pajzs fölött a Przemysl-dinasztia szárnyas csöbör-sisakja látható. Az ábrák kísérő szövege: TEVPDLS. A penge másik oldalán, szív formájú jel alatt, egy hátsó lábain álló, koronás oroszlán látható, de címerpajzs nélkül. O. Gamber szerint ez az oroszlán a cseh címerállat.¹¹ Továbbá még egy felirat olvasható a kardon: RCFBN.

2. ábra

A II. Przemysl Ottokár számára készült kard.
(J. F. Sitzenfrey felvétele)

Igen nagy annak a valószínűsége, hogy ezek a szövegek, illetve feliratok valamely (ismeretlen) szövegek szavainak kezdőbetűi.¹² (Ezt a kulturális emléket O. Gamber az ausztriai hercegségnek II. Przemysl Ottokár uralma alatt történt bekebelezéséhez köti, ezért lenne a kardon a csehországi és az ausztriai címer valamint a Przemysl-dinasztia szárnyas csöbör-sisakos címere.

A következő kard, amelyről szólni akarunk, egy baseli fegyvergyűjtemény értékes darabja (3. ábra). Ezt a kardot I. Habsburg Rudolfnak tulajdonítják.¹³ A penge egyik oldalán egy egyenlő szárú (görög) kereszt formájú jel látható, valamint a következő felirat: HaDMLTrEALTN és egy címerpajzsban ábrázolt sas képe (birodalmi címer). A penge másik oldalát egy szív alakú jel, továbbá

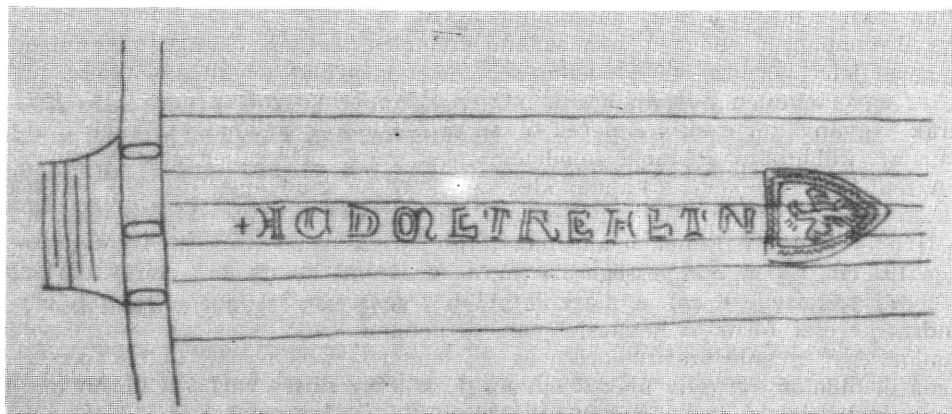
¹⁰ Gamber (1961), 20. o.

¹¹ Gamber (1961), 20. o.

¹² Drboglav (1984), 136. o., a következőképpen oldja fel a feliratokat: TEUDLS — Te(r) v(eri) d(ei) l(aus), RCFBN — R(edemptor) C(hristus), f(ilius) b(eate) n(ostre). De ezekkel a feloldásokkal kapcsolatban kétségek merülnek fel — 1. Glósek recenzóját (1987), 297–313. o.

¹³ Gamber (1961), 19. o.

a CRnE(G?)LI(N?)PC(G?)TLCLH felirat és egy címerpajzsban ábrázolt oroszlán díszíti. Az oroszlánt a Habsburgok családi címerében szereplő oroszlánnal azonosítják. Ebben az összefüggésben még egy kardról kell szólnunk, amelyet a berlini Német Történeti Múzeumban őriznek.

3. ábra

Az I. Habsburg Rudolfszhoz kapcsolható kard.

Ezen a kardon, a penge egyik oldalán egy szív alakú jel és egy farkas látható, a penge másik oldalán egy egyenlő szárú (görög) kereszt formájú jel és szintén egy farkas. A kard fazettált markolatgombja oktognális alakú, bronzból készült, egyik oldalán sas látható címerpajzsban, a másik oldalán oroszlán, szintén címerpajzsban. H. Müller és H. Kölling ezt a kardot Konrád, thüringiai és hesseni tartományfejedelemmel (1239—1241) hozza kapcsolatba.¹⁴ Oktognális markolatgombok azonban csak a XIV. században jelennek meg,¹⁵ hasonlóképpen a farkas ábrázolását sem datálhatjuk a XIII. század első fe-

¹⁴ Müller, Kölling (1981), 159. o., 9. ábra.

¹⁵ Oakeshott (1964), 103. o.

léből. Ezért, szerintem, ennek a kardnak a tulajdonosa Luxemburgi Jodok, Luxemburgi Zsigmond vagy Vladislav Opolczyk¹⁶ lehetett. E problémának a megvitatása azonban túlnőne ennek a cikknek a keretein.

Az említett, heraldikai ábrákat viselő kardok alapján azt látjuk, hogy közülük soknak díszíti a markolatgombját a szív és a kereszt jele. Egyértelműen ki kell mondanunk, hogy ez nem valami kivételes jelenség. A szakirodalomban 17 ilyen jelet hordozó kardot ismerek,¹⁷ de a vizsgálat jelenlegi szakaszában nehéz egyértelműen megállapítani, milyen szerepet játszottak ezek a szignatúrák. Ugyanakkor ezek a címerek olyan uralkodókról vallanak, akiknek uralma alatt különböző államok, fejedelemségek, vagy vidékek egyesültek.

A fent leírt emlékekhez kapcsolódik az a kard is, amelyet a Dunából halásztak ki és a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban őriznek (katalógusszám: 55.3115 — 1. ábra). Ennek a kardnak teljes hossza 124,8 cm, a penge hosszúsága 101 cm, a penge szélessége 5,5 cm, a keresztvas hossza 22,7 cm, a markolatgomb szélessége 6 cm, a markolatgomb magassága 5,4 cm. A hegyén egy András-kereszt formájú kovácsjel van. A pengén lévő összes jel — az egyik oldalon egy egyenlő szárú (görög) és egy címerpajzsba foglalt kettős kereszt a másik oldalon egy szív alakú jel és egy, két vízszintes vágással három mezőre osztott, címerpajzs — sárga fémből készült.

Az ezen a kardon ábrázolt címerek kétségtől kívül Magyarország és Ausztria címerei. A kard formája az R. E. Oakeshott féle osztályozás szerint a XVIa, K 1-es típusnak felel meg,¹⁸ amely a XIV. században és a XV. század első felében nagyon népszerű volt, de már a XIII. század második felében is ismerték.¹⁹ Mint tudjuk, a XIV. század elején (1301-ben) kihalt a magyar Árpád-ház és Szent István koronája a — rövid ideig a Przemysl-dinasztiával rivalizáló — Anjou-házra (1308—1382), majd a Luxemburgi-házra (1382—1437) szállt. A Habsburgok és a Jagellók rövid uralkodása után a magyar Hunyadi-Corvin-család (1446—1490) jutott hatalomra. Az Anjou-család Magyarország címerét és saját, liliomos családi címerét egyesítve is használta. Expanziós politikájuk Ausztriába nem terjedt ki. Luxemburgi Zsigmond szintén több címet használt, a két magyar címet és a saját családi címerét, de más olyan országok címerét is, amelyek uralma alatt álltak. Nem használta azonban az akkori Habsburg-Ausztria címereit. Ausztria kimaradt I. Jagelló Ulászló érdeklődési köréből is. Hátra van még Habsburg Albert (1437—1439), aki teljes joggal használhatta mindkét címet, miután Magyarországot és Ausztriát perszonálunió kötötte össze. Albert Csehország uralkodója is volt, de a szóban forgó kardon nem található meg a cseh címer. Ne feledkezzünk meg azonban az egyenlő szárú (görög) kereszttről és a szív alakú kis jelekről sem, amelyek a XV. század második negyedéből származó kardokon nem ismertek, viszont megvannak a XIII. század második feléből és — leggyakrabban — a XIV. századból származó kardokon.²⁰

Ezek alapján úgy tűnik, indokolt, hogy a XIII. század második felét, IV. Béla király korát idézzük fel. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a király csak a magyar címereket használta, s nem egészítette ki (egyesítette) ezeket más címerekkel.

16 *Gtosek* (1984), 72—76. o.

17 *Gtosek* (1984), 52. o.

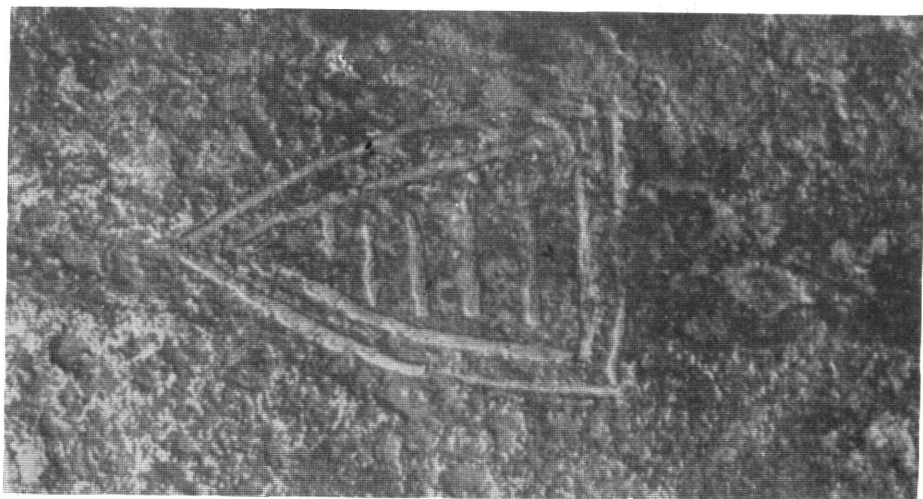
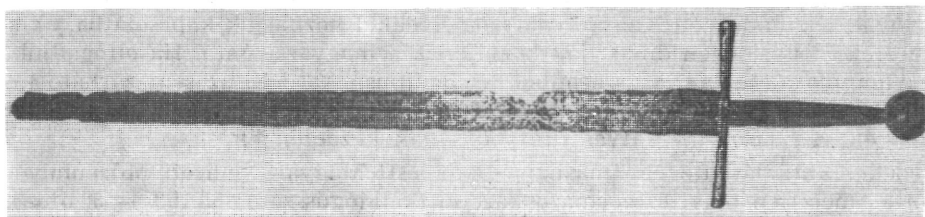
18 *Oakeshott* (1964), 63—65. o.; *Gtosek* (1984), 28. o.

19 *Gtosek* (1984), 33. o.

20 *Gtosek* (1984), 52. o.

IV. Béla a Lajtánál legyőzte a babenbergi nemzetségből származó utolsó ausztriai uralkodó, Frigyes herceg seregét, aki ebben a csatában elesett. Frigyes halála után IV. Béla elfoglalta Ausztriát, melyért a cseh Przemysl-dinasztiával, elsősorban II. Przemysl Ottokárral vetélkedett — végső soron sikertelenül. A budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kard tehát esetleg az ő Ausztriával kapcsolatos vágyait tükrözi, úgy, ahogy a bécsi fegyvergyűjteményben őrzött kard II. Przemysl Ottokárnak az osztrák fronton aratott, szintén rövid életű, múltó sikerét örökíti meg, hiszen az Ausztriáért folytatott versengés végső győztese Habsburg Rudolf volt. Az ő kardjáról is közlünk ábrát. (3. ábra)

A következő, heraldikai díszítésű, Magyarországgal kapcsolatos kardot a budapesti Nemzeti Múzeumban őrzik (katalógusszám: 53.179 — 4. ábra). Ennek a kardnak a lelőhelyéről nem tudunk semmit sem. Formája (XIIIa, I, 1a típus) olyan, amely leginkább a XIII. század második felében és a XIV. század első felében volt gyakori,²¹ de a datálás felső kronológiai határát illetően elképzelhetőek bizonyos eltérések is.²² A penge egyik oldalán sárga fémből készült, kettős kontúrvonallal határolt címerpajzs látható. A pajzsmezőben lévő öt vízszintes vágás ugyanabból a fémből készült, mint a pajzs kontúrja. Nem zárható ki, hogy alul volt még egy vízszintes vágás. A pajzsmező tehát hat sávra van osztva.

4. ábra
(K. Karpinska felvétele)

21 Oakeshott (1964), 42–47. o.; Głosek (1984), 28. o.

22 Głosek (1984), 32–33. o.

A nyolcsávós (hétszer vágott) címerpajzs Magyarország legrégebbi címere. Gyakran találkozunk vele a magyar Chronicon Pictum-ban (Képes Krónikában)²³, a kifejezetten Corvin Mátyás számára készült, illuminált könyveken,²⁴ a magyar királyok pecsétjein,²⁵ és a budai vár építészeti elemein is.²⁶ Ha idegen dinasztíából származó uralkodó ült a magyar trónon, ez a címer más címerek társaságában jelenik meg ugyanannak a címerpajzsnek valamelyik mezejében. Példaként erre Luxemburgi Zsigmond kardját említhetjük, amelyet Harcias Frigyesnek ajándékozott és amelyen a régebbi magyar címer és a cseh oroszlánt tartalmazó címer látható.²⁷ Szórványosan megjelenik azonban a szóban forgó kardon látható hatsávós (ötször vágott) pajzs is. Például ilyen címerpajzs látható abban az illuminált bibliában, amelyet Károly Róbert király tulajdonának tartanak,²⁸ vagy a német matematikus és csillagász, a Königsbergi Johannes Müller (Regiomontanus) művén, amelyet szerzője Corvin Mátyás királynak ajándékozott.²⁹ A fent említett tények azt mutatják, hogy viszonylag gyakran figyelhetünk meg eltéréseket az általános érvényű szabályokról. Így az 53.179-es katalógusszámú kardon levő jelet a régebbi magyar címernek tarthatjuk. Nehéz azonban egyetlen olyan személyre rámutatnunk, akihez ez a kard kapcsolható lenne. Tekintettel arra, hogy ezen a kardon a magyar címer egyedül, más címerek nélkül látható, a magyar királyi udvarral, tehát az utolsó Árpád-házi királyok valamelyikével (V. Istvánnal, IV. Lászlóval, III. Endrével), vagy olyan személyekkel hozhatjuk kapcsolatba, akik ellenezték, hogy idegen dinasztíák kerüljenek a magyar trónra. Ha elfogadjuk, hogy fennmaradtak a XV. századból XIIIa típusú kardok, az sem zárható ki, hogy ez a kard egy olyan személyé lehetett, aki Hunyadi János környezetéből való volt, vagy Corvin Mátyás uralkodásának kezdetén élt.

Érdekes ábra látható egy másik, a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött, ismeretlen helyről származó kardon (katalógusszám: 53.193 — 5. ábra). A kard alakja (XVIa?, I, 3)³⁰ a XIV. században volt a leggyakoribb, bár a XIII. század második feléből is ismerjük. A kardon lévő ábra csukott szárnyú, világosan kirajzolt farkú, hátrahajtott fejű és hatalmas csőrű madarat mutat. A madár a penge egyik oldalán látható, heraldikai pajzs nélkül. A penge másik oldalán valószínűleg ugyanannak az ábrának alig látható nyomai találhatók. Mindkét esetben csak a negatív kép maradt meg, benyomódások formájában, amelyeket eredetileg valószínűleg sárga fémmel öntöttek ki.

A turulnak nevezett madárhoz a magyarok eredetéről és az első történelmi uralkodóról, Árpádról³¹ szóló legenda kötődik. Ennek a madárnak az ábrázolása a magyar művészet állandó eleme. Igen gyakran megtalálható azokban a középkori illuminált magyar krónikákban, amelyek a magyaroknak a Pannon Alföldre való bejövételéről szólnak. Ugyanakkor a turul ábrázolása igen önkényes, ábrázolják kiterjesztett szárnyakkal, csukott szárnyakkal, álló helyzetben, profilból, balra és jobbra fordulva.³² Az ábrázolások eme különböző-

23 Chronicon Pictum (1968)

24 Berkovits (1964)

25 Kovács (1974), 25. fotó.

26 Gerevich (1971), 50. tábl., 130. fotó.

27 Hampel (1897–1899), 82. o., 1. ábra; Bruhn-Hoffmeyer (1954), XXVIa tábl.; Schöbel (1973), 105. o., 51. fotó.

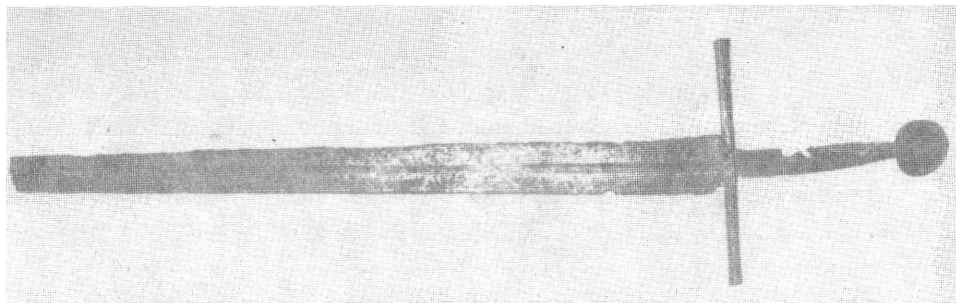
28 Chronicon Pictum (1968), 43. o., 6. ábra.

29 Berkovits (1964), XXI. tábl.

30 Oakeshott (1964), 63–65. o.

31 Dercsényi (1968), 35. o.

32 Chronicon Pictum (1968)

5. ábra
(K. Karpinska felvétele)

sége, amely nem áll összhangban a heraldikai elvekkel, arra vezethető vissza, hogy a mítikus turul nem címerállat, hanem csupán jelkép. Elsősorban az Árpád-házi uralkodókat szimbolizálták ezzel a madárral, amely gyakran látható az Árpád-házi királyok zászlain és pajzsain a (régebbi és újabb) hivatalos magyar címerek mellett, de azoktól függetlenül is (6. ábra).

Egy másik, de már címerállatként használt madár látható az ismert és a XV. században Magyarország történelmében nagy érdemeket szerzett Hunyadi-Corvin család címerén. Ez a madár egy csőrében gyűrűt tartó holló, mely az ábrákon álló helyzetben, profilban, fejét jobbra hajtva jelenik meg.

A szóban forgó kardon látható madarábrázolás bizonyos részleteiben eltér a Corvin-címerétől, ugyanis a madár feje másfelé néz és nem tart gyűrűt a csőrében. Ezért hajlanék én arra, hogy a szóban forgó kardon lévő madárban inkább a mítikus turult lássam. Ebben az esetben a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kard (53.193. sz.) legnagyobb valószínűséggel az utolsó Árpád-házi királyok (V. István, IV. László, III. Endre) egyikével, illetve udvarával hozható kapcsolatba.

6. ábra

Képes Krónika: Apor magyar fejedelem alakja

Nem soroltuk fel az összes olyan kardot, amelyek heraldikai ábrázolásokkal vannak díszítve és magyar gyűjteményekben található, illetve Magyarországgal kapcsolatosak, de amelyeket külföldi gyűjteményekben őriznek. Nem beszéltünk Luxemburgi Zsigmond kardjairól,³³ melyek ismertek a szakirodalomban. Hasonlóképpen azokról a kardokról sem, amelyeken az ábrák alig maradtak meg, vagy kevésbé ismert címerekkel vannak díszítve. Ezek a címerek a magyar heraldika forrásainak mélyrehatóbb tanulmányozását igényelnék, ezekhez azonban jelen cikk szerzője nem nagyon fér hozzá. Ezért tárgyaltunk csak hármat a bevezetőben említett hat kard közül. Három további még feldolgozásra vár, arra, hogy visszaállítsuk régi fényüket.

³³ Engel (1909–1911), 157. o.; Oakeshott (1964), 42. fotó; Kalmár (1971), 63. o., 107. ábra; 65. o., 110. ábra; Thomas, Gamber (1976), 14. ábra.

RÖVIDÍTÉSEK

- Berkovits* (1964) *I. Berkovits*: Corviniana. Iluminowane rekopisy Biblioteki króla Mcieja Korwina. Wrocław—Budapest, 1964.
- Bohm* (1924) *P. Bohm*: König Ottokars Schwert. Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. NF. 8. k, Breslau, 1924.
- Bruhn—Hoffmeyer* (1954) *A. Bruhn—Hoffmeyer*: Middelalderens tveæggede svaerd. t. 2, Kobenhavn, 1954.
- Chronicon Pictum* (1968) *Chronicon Pictum. Chronica de Gestis Hungarorum. Eine Bilderchorik, faksimile, Weimar, 1968.*
- Dercsényi* (1968) *D. Dercsényi*: Die Bilderchronik und ihre Zeit. (In:) *Chronicon Pictum* (1968) 35. o.
- Drboglav* (1984) *D. A. Drboglav*: Zagadki latinskih kleim na mecah IX—XVI vekov. Moskva, 1984.
- Engel* (1909—1911) *B. Engel*: Schwertinschrift. *Zeitschrift für Historische Waffenkunde*, 5. k., Dresden, 1909—1911.
- Gamber* (1961) *O. Gamber*: Die Mittelalterlichen Blankwaffen der Wiener Waffensammlung. 57. k., (NF, XXI. k.), Bécs, 1961.
- Gerevich* (1971) *L. Gerevich*: The Art of Buda and Pest in the Middle Ages. Budapest, 1971.
- Głosek, Kajzer* (1974) *M. Głosek—L. Kajzer*: The Sword found at Osieczna in Great Poland. *Gladius, jarandilla* 1974. T. XII. 33—42. o.
- Głosek, Kajzer* (1975) *M. Głosek—L. Kajzer*: Zdobiony miecz srednio wieczny znaleziony w Osiecznej, pow. Leszno. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, R. XXIII, nr2, Warszawa, 1975., 279. o.
- Głosek* (1984) *M. Głosek*: Miecze srodkowoeuropejskie z X—XV w. Warszawa, 1984.
- Głosek* (1987) *M. Głosek*: (Rez. D. A. Drboglav) Zagadki latinskih kleim na mecah IX—XIV vekov. Moskva, 1984. (In:) *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* R. XXXV, Warszawa, 1987. Nr 2., 297—313. o.
- Hampel* *J. Hampel*: Das Kurschwert Friedrichs des Streitbaren von Sachsen. *Zeitschrift für Historische Waffenkunde*, 1. k., Dresden, 1897—1899.
- Kalmár* (1971) *J. Kalmár*: Régi magyar fegyverek. Budapest, 1971.
- Kovács* (1974) *E. Kovács*: Romanische Goldschmiedkunst in Ungarn. Budapest, 1974.
- Morelowski* (1930) *M. Morelowski*: Korona i helm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i Grobowców dynastycznych w Wilnie. *Ateneum Wilenskie*, R. 7, z. 3—4, wilno 1930.
- Müller, Kölling* (1981) *H. Müller—H. Kölling*: Europäische Hieb- und Stichwaffen. Berlin, 1981.
- Nadolski* (1986) *A. Nadolski*: Szczerbiec (próba analizy bronzoznawczej). Na granicach archeologii. *Acta Archaeologica Lodziensia*, Nr 17, Łódź, 1986.

- Nadolski* (1969) **A. Nadolski: Szczerbiec — The Polish Coronation Sword. *The Journal of the Arms and Armour Society*, Vol. VI, No 6, 1969.**
- Nagy* (1894) **G. Nagy: Tanulmány. *Archeológiai Értesítő*, 1984.**
- Oakeshott* (1964) **R. E. Oakeshott: The Sword in the Chivalry. New York-Washington, 1964.**
- Schöbel* (1973) **J. Schöbel: Prunkwaffen. Wafeen und Rüstungen aus dem Historischen Museum. Dresden—Leipzig, 1973.**
- Seger* (1912) **H. Seger: Ein Prunkschwert aus der Zeit der Kreuzzüge. Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, 6. k., Breslau, 1912.**
- Thomas, Gamber* (1976) **B. Thomas—O. Gamber: Katalog der Leibrüstkammer. I. Teil: der Zeitraum von 500 bis 1530. Wien, 1976,**